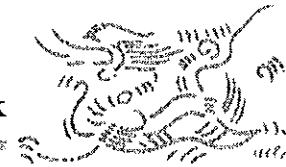

Kazimierz Starzyk

ELEMENTY ZAGRANICZNEJ POLITYKI EKONOMICZNEJ CHIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ — implikacje dla Polski

■ Celem artykułu jest przedstawienie istotniejszych zagadnień zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL, kształtowanej w ramach kompleksowych reform gospodarczych zapoczątkowanych w końcu lat siedemdziesiątych, które dawały impuls procesom transformacji gospodarki i w konsekwencji pozwoliły na zajęcie przez ChRL liczącej się pozycji w gospodarce światowej. Istotnym czynnikiem kształtującym te tendencje jest transfer kapitału do gospodarki ChRL, głównie w formie inwestycji bezpośrednich.

Prezentacja zasadniczych elementów tej polityki została przeprowadzona na tle długookresowych tendencji rozwojowych gospodarki ChRL, a w szczególności ilościowych i jakościowych zmian, jakie zachodzą w wymianie gospodarczej, ze szczególnym podkreśleniem znaczenia pierwszej połowy lat osiemdziesiątych jako kluczowego okresu kształtowania podstaw długofalowych tendencji rozwojowych gospodarki ChRL i jej transformacji. W opracowaniu usiłowano pokazać źródła tych tendencji wynikające zarówno z wewnętrznych uwarunkowań rozwoju gospodarki ChRL, jak również z uwarunkowań zewnętrznych w tym zwłaszcza wynikające ze zmieniających się realiów gospodarki światowej. Podkreśla się ewolucyjne podejście do zagranicznej polityki ekonomicznej jako nadrzędną cechę międzynarodowych stosunków gospodarczych ChRL.

1. Cele i teoretyczna podstawa zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL

■ Do nadrzędnych celów zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL należy zaliczyć stwarzanie warunków dla optymalnego włączenia się gospodarki tego kraju w międzynarodowy podział pracy w celu przyspieszenia tempa wzrostu gospodarczego oraz dojścia do struktury gospodarczej zna-

mionującej kraje wysoko rozwinięte, a w rezultacie stworzenie trwałej podstawy wzrostu stopy życiowej ludności. Cel ten został jednoznacznie postawiony na III Plenum KPCh, odbytym w grudniu 1978 roku¹. Na tym plenum ogłoszono tzw. trzyletni plan regulacji gospodarki mający stworzyć trwałe podstawy dla jej modernizacji.

Przed zagraniczną polityką ekonomiczną ChRL postawiono wówczas szereg celów o charakterze ilościowym jak również jakościowym. Były to cele zarówno o charakterze długofalowym jak również średniookresowym i bieżącym. Do długookresowych celów należy w pierwszym rzędzie zaliczyć rozwój powiązań z zagranicą sprzyjających zwiększeniu rozmiarów importu, przede wszystkim dóbr inwestycyjnych przeznaczonych na zaspokojenie wzrastających potrzeb inwestycyjnych gospodarki. Równocześnie, do tych celów zaliczono już wówczas zwiększenie podaży eksportowej z myślą o równoważeniu tego importu². Ta zależność stała się koronnym założeniem zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL, rzutując na jej rezultaty zarówno w latach osiemdziesiątych, jak i w dziewięćdziesiątych, a także wytyczając strategię międzynarodowych stosunków gospodarczych ChRL na przełomie XX i XXI wieku.

Do celów o charakterze jakościowym, osiąganym poprzez wykorzystanie powiązań gospodarczych z zagranicą, zaliczono wówczas wzrost społecznej wydajności pracy w drodze lepszego wykorzystania czynników produkcji, tj. bogactw naturalnych, siły roboczej oraz istniejących mocy produkcyjnych, przyspieszenie postępu technicznego oraz podnoszenie jakości produkcji.

Teoretyczną podstawę zagranicznej polityki ekonomicznej stanowi pragmatycznie pojmowana koncepcja otwierania gospodarki, której zręby zostały określone w końcu lat siedemdziesiątych³. Do połowy lat siedem-

¹ Pewne elementy nowego podejścia do zagranicznej polityki ekonomicznej wystąpiły już w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych, znajdując następnie wyraz w postanowieniach sesji Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych o tym, że Chiny staną się państwem wysoko uprzemysłowionym do końca bieżącego stulecia przy pomocy państw kapitalistycznych. Na tej sesji zatwierdzono dziesięcioletni plan modernizacji Chin obejmujący lata 1976-85. Realizację tego planu zaniechano z uwagi na jego nierealistyczne założenia. W 1978 roku zastąpiono go planem regulacji gospodarki. Por. Hong Ma, *New strategy for China's economy*, Hong Kong 1983.

² Por. K. Starzyk, *Zagraniczna polityka ekonomiczna ChRL w latach osiemdziesiątych, Sprawy Międzynarodowe*, 1987 nr 9.

³ Mimo, iż koncepcja taka nie została dotychczas zaprezentowana w formie całościowej ani w literaturze chińskiej, ani też zachodniej, to jednak kluczowych jej elementów można dopatrzeć się analizując założenia i cele polityki gospodarczej ChRL na poszczególnych etapach transformacji. Za szczególnie przydatne pod tym względem należy uznać dokumenty państwowe i inne materiały źródłowe powstałe w pierwszej fazie transformacji obejmującej pierwszą połowę lat osiemdziesiątych. (Por. K. Starzyk, *op. cit.*).

dziesiątych współpraca gospodarcza ChRL z zagranicą była bowiem rozwijana w warunkach rozwoju autonomicznego, tj. takiej strategii społeczno-gospodarczego rozwoju, przy której decyzje inwestycyjne, determinujące kierunki rozwoju gospodarki, podejmowane były w zasadzie wyłącznie przy uwzględnieniu czynników wewnętrznych. Nie brano wówczas pod uwagę handlu zagranicznego jako środka akumulacji kapitału i zmiany struktury akumulowanej części dochodu narodowego. Oznacza to, że do końca lat siedemdziesiątych następował ekstensywny rozwój gospodarki ChRL bez jej optymalnego włączenia się w międzynarodowy podział pracy. Rola importu sprowadzała się wówczas do importu towarów niezbędnych na rynku wewnętrznym, eksportu natomiast do równoważenia tego importu w drodze sprzedaży nadwyżek produkcyjnych.

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych następuje zmiana podejścia do funkcji międzynarodowej współpracy gospodarczej w rozwoju gospodarki ChRL. Najogólniej zmiany te określano wówczas jako „otwarcie na świat”, czy jako „politykę otwartych drzwi” itp. Był to również wówczas polityczny drogowskaz dla długookresowych procesów dostosowawczych gospodarki ChRL do gospodarki światowej.

Sam proces otwierania gospodarki każdego kraju sprowadza się do wiązania kierunków jego rozwoju z kierunkami rozwoju gospodarki światowej w celu podnoszenia efektywności gospodarowania, znajdującej swoje odzwierciedlenie we wzroście gospodarczym, równowadze wewnętrznej i zewnętrznej oraz postępie technicznym⁴. Z punktu widzenia równowagi zewnętrznej, a w konsekwencji i ogólnej, należy dążyć do tego, aby proces otwierania gospodarki następował równolegle w ramach modelu pro-importowego i pro-eksportowego. Taka zależność jest przestrzegana w przypadku gospodarki ChRL, jej też są podporządkowane narzędzia zagranicznej polityki ekonomicznej.

2. Uwarunkowania i narzędzia zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL

2.1. Uwarunkowania

Obok uwarunkowań zewnętrznych, realizacja celów zagranicznej polityki ekonomicznej każdego kraju zależy od kompleksu uwarunkowań wewnętrznych o charakterze politycznym, ekonomicznym, techniczno-

⁴ W literaturze ekonomicznej elementów takiego podejścia można doszukać się już w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych. Por. np.: *Highlights of China's Foreign Trade and Economic Activities, Intertrade*, 1984 nr 7.

-technologicznym, instytucjonalnym, a także kulturowym. W przypadku ChRL należy zasadniczą wagę przypisywać uwarunkowaniom politycznym i ekonomicznym, nie zapominając jednak o specyfice kulturowej tego kraju, istotnego czynnika wiążącego się z międzynarodową współpracą gospodarczą i pierwszoplanową rolą Chin i innych krajów Azji Pacyfiku w XXI wieku⁵.

W aspekcie długookresowym, polityczne uwarunkowania wewnętrzne zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL określa z jednej strony społeczna (państwowa) własność środków produkcji, z drugiej zaś planowy charakter działalności gospodarczej jako pochodna uwarunkowań politycznych. Powoduje to podporządkowanie zagranicznej polityki ekonomicznej planowemu rozwojowi gospodarki, mimo wprowadzonych od samego początku transformacji mechanizmów rynkowych.

Konsekwencją społecznej własności środków produkcji w ChRL oraz planowego charakteru systemu gospodarczego przez wiele lat była realizacja obrotu towarowego z zagranicą wyłącznie w oparciu o monopol państwa. Takie podejście do stosunków gospodarczych z zagranicą wynikało z doktryny, że w długim okresie monopol państwa jest czynnikiem zapewniającym preferowany przez władze podział dochodu narodowego oraz sprzyja zmianom struktury gospodarczej. Tym samym stanowi ważny czynnik wzrostu gospodarczego i równowagi wewnętrznej oraz zewnętrznej.

Od końca lat siedemdziesiątych na te doktrynalne uwarunkowania nakłada się pragmatyzm gospodarczy. Już bowiem w pierwszej fazie transformacji część obrotów handlowych mogła być realizowana przez przedsiębiorstwa niepaństwowe⁶. Faktycznie już wówczas państwowy monopol w sferze zagranicznych stosunków gospodarczych dopuszczał dość duży stopień decentralizacji decyzji oraz udział sektora spółdzielczego i zakładów prywatnego w handlu zagranicznym. Te rozwiązania (niewątpliwie wynikające z decyzji politycznych) pozwalają od samego początku transformacji na traktowanie gospodarki chińskiej jako planowej z elementami gospodarki rynkowej, przy stale wzrastającej roli tych ostatnich. W pierwszej połowie lat osiemdziesiątych zjawiska te zarysowały się również wyraźnie w przemyśle, czego przejawem było odejście na III Plenum KC KPCh w październiku 1984 roku od scentralizowanej, dyrektywnej formy zarządzania przemysłem⁷. Zniesiono wówczas dogmat o monopolu własno-

⁵ Por. K. Gawlikowski: *Dwie cywilizacje i ich wizje człowieka — Zachód i Azja Wschodnia*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1997, s. 3.

⁶ Por. K. Starzyk, *op. cit.*

⁷ Por. B. Kikolski: *Niektóre założenia planów gospodarczych Chin*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1997, s. 10.

ści uspołecznionej w przemyśle, rozpoczęto proces zwiększania zakresu autonomii przedsiębiorstw państwowych, wprowadzono możliwość zawierania kontraktów menedżerskich. Zaczęto przywracać własność prywatną w przemyśle, ustanawiając w 1988 roku określone regulacje prawne w tym zakresie. W rezultacie coraz ważniejszą przesłanką określającą decyzje przedsiębiorstw staje się zysk oraz sprostanie rodzącej się konkurencji krajowej i międzynarodowej.

Wewnętrzne uwarunkowania ekonomiczne, warunkujące realizację celów zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL, podobnie jak każdego innego kraju, wiążą się z jego wyposażeniem w czynniki produkcji takie jak zasoby siły roboczej, kapitału, technologii. Dla pełnego obrazu należy do tego dodać zaplecze intelektualne oraz rezerwy celowe.

Ogólnie można stwierdzić, że Chiny od samego początku transformacji gospodarczej były krajem dobrze wyposażonym (od strony ilościowej) w zasoby siły roboczej oraz czynniki rzeczowe, natomiast stan zaplecza intelektualnego i technologii był niedostateczny w stosunku do celów stawianych przez nową strategię rozwoju społeczno-gospodarczego. Oznacza to, że gospodarka ta byłaby wówczas w stanie, w oparciu o zasoby własne, realizować ilościowe długofalowe cele rozwoju, natomiast realizacja długofalowych zmian jakościowych, a te przecież stanowią istotę transformacji gospodarczej, była i jest w zasadniczej mierze zależna od wykorzystania czynników zewnętrznych znajdujących swój wyraz w transferze do gospodarki ChRL nowoczesnych maszyn i urządzeń, kapitału, kadry menedżerskiej oraz technologii. One też w dużej mierze decydują o rezultatach ekonomicznych tej gospodarki, uzewnętrzniających się zarówno w tempie wzrostu PKB jak również w jej zmianach strukturalnych.

W latach 1978-1996 średnie tempo wzrostu PKB w ChRL wynosiło ca 9%, w tym w latach 1991-95 ca 12% (w tym produkcja przemysłowa — 17,8% i rolna 4,1%). W rezultacie, już w połowie lat dziewięćdziesiątych osiągnięto planowany na lata 1980-2000 czterokrotny wzrost PKB. Przewiduje się, że w latach 2000-2010 nastąpi dalsze podwojenie PKB, a w ciągu około 20 lat rozmiary gospodarki ChRL zbliżą się do USA⁸. Realność tych zamierzeń budzi jednak pewne wątpliwości, gdyż już w 1997 roku tempo wzrostu PKB wynosiło niewiele ponad 8% w miejsce planowanego 10%. Ponadto nastąpił spadek tempa wzrostu wartości dodanej w przemyśle z 13,1% w 1996 roku do około 10,9% w 1997 roku. Produkcja sprzedana w 1997 roku wzrosła zaledwie o około 0,3%. Nowym problemem, odnoto-

⁸ Por. B. Kikolski, *op.cit.*, s.19-20.

wanym w 1997 roku, jest spadek przyrostu wartości dodanej w przedsiębiorstwach spółdzielczych do około 12% (z 17,7% w 1996).

Istotnym problemem dla gospodarki ChRL stają się deficytowe przedsiębiorstwa państwowe. Ponad 30% z nich przyniosło łączne straty w wysokości 70,5 mld juanów, na pozostałe zaś przypada zysk w wysokości 34,2 mld juanów. Zmiany tej sytuacji upatruje się w prywatyzacji, fuzjach i bankructwie, któremu to procesowi zostanie poddanych 5500 dużych przedsiębiorstw państwowych w latach 1998-2000, z czego 2 tysiące w roku 1998. Stanowiąc to będzie źródło przyspieszenia dla rozwoju niepaństwowego sektora w gospodarce (głównie przedsiębiorstwa spółdzielcze i prywatne), na który już w 1997 roku przypadało ponad 70% sprzedaży detalicznej artykułów konsumpcyjnych oraz 60% produkcji przemysłowej. Ta sytuacja, mimo rysujących się zagrożeń (w tym także społecznych — gdyż w rezultacie restrukturyzacji sektora państwowego około 2 mln osób straci pracę), pozwala w sumie oczekiwać kontynuacji wysokiej dynamiki wzrostu gospodarki ChRL jako rezultatu zachodzących w niej procesów zmian własnościowych.

Ważnym czynnikiem realizacji powyższych celów, podobnie jak i celów samej zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL, jest posiadanie celowych rezerw gospodarczych, bezpośrednio podporządkowanych ośrodkom decyzyjnym państwa. Składają się na nie zarówno zasoby rzeczowe jak i finansowe⁹. Z założenia mają one służyć ochronie gospodarki ChRL głównie przed zdarzeniami losowymi oraz niepewnością działania na rynkach zagranicznych. Szczególnie ważną rolę odgrywają pod tym względem rezerwy dewizowe¹⁰. Ich posiadanie było np. ważnym czynnikiem zmniejszania negatywnych skutków nadmiernego wzrostu importu już w 1985 roku, spowodowanego wysokim tempem wzrostu produkcji przemysłowej oraz wewnętrznego popytu przy niedostatecznym wówczas tempie wzrostu eksportu. Mogą one okazać się przydatne również i obecnie w związku z kryzysem azjatyckim. Jednym z jego skutków może być bowiem spadek tempa wzrostu eksportu ChRL w średnim okresie, co w warunkach wzrostu niezbędnego importu warunkującego procesy modernizacyjne tej gospodarki oraz spadku napływu kapitału zagranicznego

⁹ ChRL posiada także rezerwy ukryte (potencjalne), możliwe do ewentualnego wykorzystania przez zastosowanie określonych bodźców. Dotyczy to zwłaszcza zasobów siły roboczej oraz surowców i materiałów do produkcji. Należy podkreślić, że rozmiary tych rezerw wzrastają w miarę modernizacji i restrukturyzacji gospodarki. Trudno jednak odpowiedzieć na pytanie na ile stanowią one ciężar dla gospodarki, a na ile potencjalne źródło wzrostu gospodarczego.

¹⁰ W 1997 roku wyniosły one 140 mld dolarów. Przewiduje się ich dalszy wzrost w 1998 roku i w następnych, jako rezultat dynamicznie rozwijającego się eksportu.

w formie inwestycji bezpośrednich, będzie rodzić potrzebę szerszego wykorzystania rezerw dewizowych oraz doskonalenia narzędzi zagranicznej polityki ekonomicznej z myślą o pobudzaniu eksportu i ewentualnym ograniczeniu importu.

2.2. Narzędzia zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL

Do podstawowych narzędzi zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL, podobnie jak każdego kraju, w tym zwłaszcza o gospodarce planowej, zaliczamy planowanie, zarządzanie oraz organizację stosunków gospodarczych z zagranicą. Do narzędzi zagranicznej polityki ekonomicznej zaliczamy także różne instrumenty polityki handlowej (np. cła czy instrumenty pozataryfowe). W kwestii polityki handlowej ogólnie można stwierdzić, że Chiny od początku lat dziewięćdziesiątych prowadzą politykę ukierunkowaną na usuwanie barier w handlu zagranicznym. Ostatnio (z dniem 1.10.1997 r.) obniżono stawki celne do średniego poziomu 17%. Według oficjalnych założeń mają być one obniżone do 10% w 2005 roku. Liberalizacja handlu zagranicznego dotyczy również zmniejszania importowych barier administracyjnych. Przewiduje się, że kontrola importu będzie następować poprzez przejrzyste i stabilne przepisy prawne w tym przede wszystkim klarowny system taryf celnych. Chiny wyraziły także zgodę na zmniejszenie ilości towarów podlegających ograniczeniom licencyjnym z 784 pozycji, jeszcze istniejących w 1997 roku, do 152 pozycji w 2000 roku. Dodajmy ponadto, że w kreowaniu obrotów chińskiego handlu zagranicznego coraz większą rolę odgrywa kurs walutowy i stopy procentowe. Są to nowe bardzo istotne elementy zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL, która jednak w swej istocie nadal jest podporządkowana planowemu systemowi gospodarki.

W przypadku ChRL mamy nadal do czynienia z planowaniem scentralizowanym, które przeszło jednak w procesie transformacji zasadnicze przeobrażenia polegające na coraz szerszym uwzględnianiu mechanizmów rynkowych. Patrząc retrospektywnie, plany rozwoju stosunków gospodarczych mają charakter zarówno długookresowy jak i średniookresowy (plany pięcioletnie).

Podstawę stanowią plany pięcioletnie. Z założenia przewidują one tempo rozwoju stosunków gospodarczych z zagranicą oraz zasadnicze proporcje strukturalne w ujęciu rzeczowym i geograficznym. Począwszy od planu na lata 1986-90, plany pięcioletnie w części dotyczącej handlu zagranicznego są przedmiotem okresowej modyfikacji wynikającej zarówno z uwarunkowań wewnętrznych jak i zewnętrznych.

W generalnych więc założeniach system zarządzania stosunkami gospodarczymi z zagranicą należy uznać za system scentralizowany, w któ-

rym jednak istotną rolę od samego początku transformacji odgrywają narzędzia ekonomiczne, stopniowo zastępujące narzędzia administracyjne. Równocześnie zmiany w zarządzaniu stosunkami gospodarczymi z zagranicą odzwierciedlają generalny kierunek reform gospodarczych, jakim jest decentralizacja decyzji¹¹. Co więcej, sfera stosunków gospodarczych z zagranicą jest często pod tym względem wiodąca w stosunku do innych dziedzin działalności gospodarczej.

Istota procesu decentralizacji, rozpoczętego w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych, polega na stopniowym uniezależnianiu od centrum bieżącej działalności handlowej podmiotów biorących udział w wymianie handlowej z zagranicą. Wtedy też podjęta została decyzja o kluczowym znaczeniu politycznym, że ministerstwo ma ograniczyć się do ogólnego planowania i nie powinno uczestniczyć w konkretnych transakcjach. Zasada ta została przeniesiona na działalność biur radców handlowych. Od tego czasu ich działalność polega głównie na zbieraniu informacji o partnerze oraz ich przetwarzaniu, a także organizacji kontaktów i działalności targowo-wystawienniczej. Z założenia biura przestały ingerować w samą działalność handlową. Podstawowym czynnikiem tych zmian były względy natury pragmatycznej, a ściślej mówiąc dynamiczny wzrost obrotów handlu zagranicznego z krajami kapitalistycznymi, gdzie stary system zarządzania stosunkami gospodarczymi z zagranicą, a także ich organizacja, nie mogły sprostać zadaniom ilościowym i jakościowym w sferze handlu zagranicznego.

Organizacja stosunków gospodarczych z zagranicą, polegająca w swej istocie na wyodrębnieniu podmiotów, które biorą udział w obrotach zagranicznych i kształtowaniu między nimi różnych zależności funkcjonalnych i operacyjnych, w przypadku ChRL została w ogólnym zarysie ukształtowana także w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych. Wtedy powołane zostało także Ministerstwo Stosunków Gospodarczych z Zagranicą i Handlu (MOFERT — Ministry of Foreign Economic Relations and Trade), pełniące funkcję centralnego podmiotu odpowiedzialnego za stosunki gospodarcze z zagranicą. (Obecnie przemianowane na MOFTEC — Ministerstwo Handlu i Współpracy Gospodarczej z Zagranicą). Podpo-

¹¹ Należy zauważyć, że w procesie realizacji reform gospodarczych okresowo występowały także nawroty do centralizacji, przejawiające się w zastrzaniu wydawanych przepisów czy też powstawaniu nowych organów odpowiedzialnych za dany odcinek. Np. już w 1981 roku zrodziły się żądania ponownego zacieśnienia kontroli nad handlem zagranicznym, wywołane praktykami zaniżania cen eksportowych. Podobne żądania wystąpiły w 1985 roku w związku z deficytem bilansu handlowego i pojawieniem się zagrożenia dla gospodarki wynikających z nadmiernego wzrostu importu, w tym zwłaszcza importu towarów konsumpcyjnych. Otwartym pozostaje więc pytanie, czy podobne nawroty nie grożą obecnie, gdyby skutki kryzysu azjatyckiego dotknęły głębiej gospodarkę ChRL.

rządkowano mu wówczas funkcje innych ośrodków centralnych nadzorujących dotychczas handel zagraniczny¹².

W pierwszej fazie transformacji istotnym elementem procesu porządkowania organizacji stosunków gospodarczych z zagranicą było skanalizowanie handlu zagranicznego w ramach trzech rodzajów organizacji. Jednym z nich były przedsiębiorstwa handlu zagranicznego (FTC — foreign trade companies), powołane przez MOFERT. Zajmowały się one wówczas równocześnie importem i eksportem, zorganizowane były według grup towarowych lub według rodzajów usług, a więc funkcjonowały w układzie branżowym. Przypadała na nie wówczas przeważająca część obrotów handlu zagranicznego. Kolejnymi rodzajami były przedsiębiorstwa importowo-eksportowe działające w ramach poszczególnych ministerstw oraz przedsiębiorstwa importowo-eksportowe działające w ramach specjalnych stref ekonomicznych i miast otwartych.

W ramach reformy stosunków gospodarczych z zagranicą wprowadzono wówczas także rządowych pełnomocników handlowych, których rola w dużym stopniu polegała na organizacji doradztwa dla podmiotów handlu zagranicznego oraz informowaniu rządu o sytuacji ekonomicznej tych podmiotów. Zorganizowano wówczas także specjalne korporacje, działające na zasadzie odpłatności, w roli agentów handlowych przedsiębiorstw produkcyjnych. Rozwiązania te, z pewnymi zmianami, funkcjonują do dzisiejszego dnia.

Integralnym składnikiem chińskiego systemu organizacji handlu zagranicznego jest powołana w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych Izba Handlu Zagranicznego, ściśle współpracująca z Ministerstwem Stosunków Gospodarczych z Zagranicą i Handlu, ministerstwami branżowymi oraz przedsiębiorstwami handlu zagranicznego i produkcyjnymi. Pełni ona także funkcje łącznika między przedsiębiorstwami chińskimi a firmami zagranicznymi. Obecny zakres jej działalności jest bardzo szeroki. Zajmuje się ona m.in. organizowaniem wystaw i targów, przyjmowaniem delegacji zagranicznych, sprawami prawa patentowego, przedruków itp. Istotną rolę odegrała ona także w fazie tworzenia specjalnych stref ekonomicznych.

3. Uprzywilejowane strefy ekonomiczne jako specyficzny element zagranicznej polityki ekonomicznej ChRL

Idea organizacji uprzywilejowanych stref ekonomicznych zrodziła się w końcu lat siedemdziesiątych w ramach dyskusji nad stworzeniem optymalnych warunków dla modernizacji gospodarki. Formalnie została ona

¹² Por. MOFERT, *Intertrade*, 1985, nr 4 i 7.

zaaprobowana w 1980 roku przez Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych. Pomysł ten sprowadza się do tworzenia nowoczesnych ośrodków przemysłowych, przede wszystkim wzdłuż wybrzeża, stanowiących enklawy kapitału zagranicznego i promieniujących na resztę kraju, oraz przyczyniających się do nadania proeksportowego charakteru gospodarce chińskiej¹³.

Niepodważalny dzisiaj jest fakt, że źródłem sukcesów gospodarczych obszarów przybrzeżnych jest ich uprzemysłowienie następujące dzięki zagranicznym inwestycjom bezpośrednim, dokonywanym w uprzywilejowanych strefach ekonomicznych. Według ocen Bank of East Asia, w ciągu najbliższych 20 lat poziom zamożności obszarów wybrzeża może przybliżyć się do współczesnego poziomu rozwoju gospodarczego Singapuru. Rodzi to jednak problem pogłębiania się różnic w rozwoju obszarów nadmorskich i prowincji wewnętrznych, co w konsekwencji może być przyczyną powstania napięć społecznych. Aby temu zaradzić, w planie piętnastoletnim na lata 1996-2010 przewiduje się podjęcie zasadniczych środków niwelujących te różnice. Jeden więc z celów jaki towarzyszył idei tworzenia uprzywilejowanych stref ekonomicznych nie został zrealizowany, niezależnie od modyfikowania kolejnych takich stref.

W pierwszej fazie transformacji konkretnym przykładem realizacji idei uprzywilejowanych stref ekonomicznych była decyzja o tworzeniu tzw. specjalnych stref ekonomicznych (Special economic zones)¹⁴. Już w pierwszym okresie transformacji ustanowiono cztery takie strefy: trzy w prowincji Guangdong (Shenzen, Zhuhai i Shantou) i jedną w prowincji Fujian (Xiamen). Ich geograficzna lokalizacja od początku miała na celu stwarzanie pomostu nowoczesności między Hongkongiem, Tajwanem, Macao a ChRL.

Przedsiębiorstwa powstające w specjalnych strefach ekonomicznych od samego początku cieszyły się praktycznie pełną autonomią w dziedzinie zarządzania, posiadały prawo do samodzielnego rekrutowania siły roboczej przez specjalnie do tego celu powołane biura obsługi, monitorowane jednak przez stronę chińską. Płaciły one niższy podatek dochodowy i były zwalniane od cła eksportowego i importowego (poza używkami). Posiadały pierwszeństwo sprzedaży za waluty wymienne na rynku wewnętrznym oraz dość dużą swobodę w transferze zysku. Korzystały ponadto z dogodnych warunków przy wynajmie lokalu.

¹³ Por. K. Starzyk: *Zagraniczne inwestycje w gospodarce chińskiej, Sprawy Międzynarodowe*, 1988 nr 5.

¹⁴ Por. M. Osborne, *China's Special Economic Zones*, Paris: OECD, 1986, s. 86 i dalsze.

O wadze specjalnych stref ekonomicznych świadczy fakt, że już w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych prawie 1/3 wszystkich przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego znajdowała się w tych strefach¹⁵ oraz na wyspie Hainan, która traktowana jest jako piąta taka strefa, chociaż formalnie posiada status „miasta otwartego”.

W pierwszej fazie transformacji organizowanie stref specjalnych miało z założenia charakter eksperymentalny. Pozytywne rezultaty w sferze handlu zagranicznego i transferze technologii pozwoliły na wpisanie tych stref na stałe do krajobrazu gospodarczego Chin i dały impuls do powstania następnych rodzajów uprzywilejowanych stref ekonomicznych, zwłaszcza tzw. otwartych miast.

Status „miasta otwartego” polega na posiadaniu specjalnych uprawnień w dziedzinie współpracy z zagranicą sprzyjających przyciąganiu inwestycji zagranicznych. Już w 1984 roku uzyskało go 14 miast położonych wzdłuż wybrzeża. Są to na ogół ośrodki, które już na początku charakteryzowały się relatywnie lepiej rozwiniętymi przemysłem oraz infrastrukturą techniczną i społeczną od reszty kraju. Największym miastem otwartym jest Szanghaj. Jego udział w obrotach ChRL już w 1985 roku wynosił około 9%, systematycznie wzrastając w dalszych latach.

Otwarte miasta uzyskały prawo tworzenia tzw. stref rozwoju ekonomicznego i technologicznego. Dobrym przykładem takiej strefy jest strefa Pudong w Szanghaju, która powstała w 1990 roku. Przywileje dla inwestorów zagranicznych w tych strefach są podobne jak w specjalnej strefie ekonomicznej. W przypadku strefy Pudong celem jest także przywrócenie Szanghajowi pozycji centrum finansowego w Azji, czemu sprzyja obecnie kryzys azjatycki, który może sprawić, że Szanghaj stanie się jednym ze światowych centrów finansowych.

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych rozpoczęto tworzenie tzw. otwartych stref ekonomicznych, których istota z punktu widzenia preferencji dla inwestorów zagranicznych jest zbliżona do otwartych miast. Zalicza się do tych stref: Deltę rzeki Perłowej, Deltę rzeki Yangtze, Deltę rzeki Minau oraz Półwysep Liaodong oraz Półwysep Shandong. Na początku lat dziewięćdziesiątych zaczęły powstawać tzw. strefy rozwoju przemysłowego z myślą o przyciąganiu najnowszych technologii. Obecnie istnieje ponad 50 takich stref.

¹⁵ Największą z powstałych wówczas stref jest specjalna strefa ekonomiczna Shenzen. Już w latach 1981-84 podpisano w niej 3000 kontraktów inwestycyjnych o łącznej wartości 1,9 mld dolarów. Firmy zagraniczne działały tutaj w dziedzinie przemysłu, handlu, łączności, transportu, budownictwa, gastronomii, turystyki, rolnictwa. W Shenzen zaangażowane były wówczas firmy ponad 20 krajów, a zwłaszcza Hongkongu, W. Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Japonii oraz Francji.

Powyższy wykaz nie obejmuje wszystkich rodzajów uprzywilejowanych stref ekonomicznych funkcjonujących na terytorium ChRL. Do ważniejszych należy jeszcze zaliczyć chociażby strefy wolnocłowe oraz funkcjonujące w ich ramach składy celne.

Oprócz pozytywnych doświadczeń odnotowanych w uprzywilejowanych strefach ekonomicznych, zwłaszcza w „specjalnych strefach ekonomicznych” oraz „otwartych miastach”, zarysowały się także negatywne zjawiska polegające m.in. na wolniejszym, niż oczekiwano, tempie wzrostu eksportu z uruchamianych inwestycji. Coraz częściej spotkać się także można z rozczarowaniem spowodowanym transferem z Zachodu przestarzałych technologii oraz niewłaściwą alokacją dokonywanych inwestycji. Już w pierwszym okresie istnienia specjalnych stref ekonomicznych podkreślano, że strefy przeznaczały zbyt duże środki własne na rozwój infrastruktury, zamiast wykorzystać na ten cel kapitały zagraniczne. Podkreślano wówczas, że forsuje się w nich handel i turystykę zamiast przemysł i eksport. Tego typu uwagi krytyczne funkcjonują również i obecnie. Zostały one ponadto rozszerzone o niekorzystne warunki zatrudnienia obywateli chińskich. Podkreśla się w tym kontekście zwłaszcza relatywnie niskie płace oraz niepewność zatrudnienia, charakterystyczne dla gospodarek kapitalistycznych¹⁶.

Jeżeli chodzi o pochodzenie inwestorów zagranicznych, to produkcyjne i handlowe zaangażowanie w uprzywilejowanych strefach ekonomicznych dotyczy głównie firm zachodnich oraz azjatyckich będących na ogół własnością chińskich emigrantów. Jak się wydaje, dotychczas żadne polskie przedsiębiorstwo nie podjęło takiej współpracy, mimo obiektywnie istniejących możliwości. Według przeprowadzonej jeszcze w połowie lat osiemdziesiątych analizy tych możliwości, szczególnie interesująca pod tym względem mogłaby być Strefa Xiamen¹⁷. Składa się na to zarówno profil przemysłowy tej strefy, jak również jej położenie geograficzne w sąsiedztwie Tajwanu. Taką właśnie ocenę potwierdziły negocjacje przeprowadzone przez ponad dwudziestu przedstawicieli polskiego przemysłu i handlu z przedstawicielami przedsiębiorstw specjalnej strefy ekonomicznej w Xiamen w trakcie konferencji nt. współpracy inwestycyjno-produkcyjnej organizowanej pod auspicjami UNIDO w listopadzie 1985 roku, które nie przyniosły, co prawda poważniejszych efektów handlowych, niemniej pozwoliły stwierdzić istnienie dużego zainteresowania strony chińskiej podjęciem takiej współpracy. Szczególnie interesujące możliwości istniały

¹⁶ Por. Jude Howelle, Chinese economic miracle and urban workers, *The European Journal of Development Research*, vol. 9 nr 2, 1997, s. 149 i dalsze.

¹⁷ Por. K. Starzyk 1988, *op.cit.*, s. 70.

wówczas w zakresie oferty towarowej Elektrimu, Metalexportu i Polimex-Cekopu. Nie wykluczając prostych dostaw handlowych, w tym barterowych, strona chińska postulowała wówczas także rozważenie możliwości trwałych form współpracy, obejmujących m.in. joint ventures, transfer maszyn i urządzeń z Polski na zasadzie samospłaty, współudział w zarządzaniu przedsiębiorstwem, doradztwo, szkolenie i doskonalenie załogi w zamian za dostawy zwrotne z uruchamianych zakładów, a także wspólny eksport na rynki trzecie. Pytanie, czy nadal istnieją możliwości podjęcia takiej współpracy w tej czy innej specjalnej strefie ekonomicznej nie powinno pozostawać bez odpowiedzi, zważywszy na słusznie obecnie podkreślaną potrzebę pobudzania różnych form współpracy Polski z ChRL oraz otwartość chińskiego rynku dla takich inicjatyw.

4. Rezultaty zagranicznej polityki ekonomicznej

Rezultaty zagranicznej polityki ekonomicznej każdego kraju przejawiają się głównie w sferze wymiany handlowej, transferze kapitału — zwłaszcza w formie inwestycji bezpośrednich — oraz w transferze technologii.

4.1. Handel zagraniczny

Wyznacznikiem efektów zagranicznej polityki ekonomicznej w sferze obrotów towarowych z zagranicą jest poziom tych obrotów, ich struktura rzeczowa i geograficzna oraz bilans handlowy.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych w chińskim imporcie dominowały bowiem kompletne obiekty przemysłowe, a w eksporcie artykuły rolno-spożywcze i surowce. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych natomiast rozpoczął się spadek importu kompletnych obiektów przemysłowych, w eksporcie zaś miał miejsce wzrost udziału wyrobów przemysłu lekkiego. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych nastąpiło przyspieszenie obrotów chińskiego handlu zagranicznego. Import został ukierunkowany na nowoczesne technologie, eksport natomiast na wyroby przetworzone, głównie jednak przemysłu lekkiego. W kolejnych latach stopniowo wzrastał udział w eksporcie towarów przemysłu maszynowego jako rezultatu wcześniejszego importu nowoczesnych technologii.

Syntetycznym miernikiem charakteryzującym omawiane rezultaty jest poziom eksportu i importu na mieszkańca oraz udział danego kraju w handlu światowym. W połowie lat dziewięćdziesiątych import na jednego mieszkańca wyniósł w ChRL 95 dolarów, udział zaś tego kraju w im-

porcie światowym 2,7%. Odpowiednie wskaźniki dla eksportu wynosiły 99 oraz 2,9%¹⁸.

W 1996 roku Chiny znajdowały się na 11 miejscu w świecie pod względem obrotów handlowych. Ich udział w handlu światowym wynosił 3,7%. W 1997 roku obroty chińskiego handlu zagranicznego wyniosły ok. 325,06 mld dolarów i były wyższe o 22,1% od obrotów w 1996 roku. Eksport wyniósł 182,7 mld i był wyższy odpowiednio o 20,9% natomiast import wzrósł o 25,0% i wyniósł 142,4 mld dolarów. W rezultacie w bilansie handlowym uzyskana została nadwyżka w wysokości 40,34 mld dolarów. W 1997 roku wartość obrotów realizowanych przez rodzime przedsiębiorstwa wyniosła około 172 mld dolarów (w tym państwowe 163 mld, tj. o 12,7% więcej niż w roku poprzednim) a przez przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego 152,6 mld, a więc o 11,3% więcej niż przed rokiem.

Przewiduje się, że w 1998 roku obroty handlu zagranicznego wyniosą około 370 mld dolarów, a w 2000 roku ponad 400 mld. Łączne potraktowanie eksportu ChRL z Hongkongiem oznacza, że ChRL uplasuje się na 4-5 miejscu w handlu światowym, stając się tym samym istotnym elementem gospodarki globalnej. Ze względu na dotychczasowe tendencje w chińskim eksporcie oraz jego nowe możliwości po zjednoczeniu z Hong Kongiem, można zakładać dalszy wzrost roli ChRL w handlu światowym w XXI wieku.

Kierunki ekspansji eksportowej Chin wytyczone zostały już w pierwszej fazie transformacji i dotyczyły tych dziedzin, gdzie jak można sądzić, Chiny mają do dnia dzisiejszego przewagę. Są to przede wszystkim dziedziny pracochłonne i surowcuchłonne, które jednak w literaturze ekonomicznej określane są mianem dziedzin schyłkowych. (Ekspansja eksportu chińskiego dotyczyła już wówczas przede wszystkim przemysłu lekkiego, głównie tekstylnego, wykładzin, dywanów, odzieży i obuwia, a także broni. W 1983 roku wartość eksportu sprzętu wojskowego wyniosła 1,5 mld dolarów. Dotyczy to także jedwabiu — udział Chin w rynku jedwabniczym wyniósł w 1980 roku 75,0%). Wówczas też powstały przesłanki do tego, że Chiny zaczynają obecnie eliminować niektórych ważnych eksporterów w dziedzinie tekstyliów i odzieży, a w przyszłości elektroniki, z uwagi na względnie niższe ceny jako pochodne niższych kosztów produkcji. Wchodząc w tym ostatnim przypadku na miejsce Japonii, Korei Płd., i Tajwanu, zmieniają z kolei strukturę swojego eksportu na rzecz towarów technologicznie bardziej intensywnych. Także dla Singapuru i Malezji w połowie lat osiemdziesiątych ChRL stanowiła potencjalnego konkurenta w zakre-

¹⁸ *Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1997*, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 1997, s. 410-411.

sie elektroniki, a w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych stała się faktycznym konkurentem.

Jeszcze w drugiej połowie lat osiemdziesiątych atuty Chin jako producenta pracochłonnych wyrobów o niskich kosztach robocizny podważyły konkurencyjność szeregu krajów także z uwagi na wzrost w nich kosztów produkcji. I tak, od owego okresu Indie odczuwają konkurencję ze strony ChRL na zachodnich rynkach zbytu w zakresie wyrobów bawełnianych i przędzy, a na rynkach krajów rozwijających się — prostych wyrobów przemysłu maszynowego. Tajlandia obawia się konkurencji na rynku ryżu i kukurydzy. Od połowy lat osiemdziesiątych Chiny oferują tutaj lepszy towar i po niższych cenach.

Te podstawowe kierunki długofalowej ekspansji eksportowej ChRL odzwierciedla dzisiaj rzeczowa struktura handlu zagranicznego ChRL. W 1997 roku obroty wyrobami przetworzonymi wyniosły ca 170 mld dolarów. Oznacza to, że stanowią one obecnie około 90% eksportu ChRL.

Ogólnie można stwierdzić, że w strukturze rzeczowej obrotów towarowych już w pierwszym okresie transformacji nastąpiły istotne zmiany pozwalające określić tę gospodarkę jako rozwijającą się według modelu otwartego, tj. takiego, w ramach którego rzeczowa struktura obrotów handlu zagranicznego odzwierciedla, po stronie importu, rozwojowe potrzeby własnej gospodarki (rosnący przywóz nowoczesnych maszyn i urządzeń), natomiast po stronie eksportu możliwość zaspokajania zmieniających się potrzeb innych gospodarek taniej niż inni oferenci.

Dalsze zmiany rzeczowej struktury obrotów ChRL prawdopodobnie będą polegać nadal na wzroście importu inwestycyjnego (w tym głównie o charakterze modernizacyjnym) oraz wzroście eksportu wyrobów przemysłowych, w tym także w coraz większym stopniu wyrobów technologicznie intensywnych, coraz częściej wytwarzanych w ramach wewnątrzgałęziowego podziału pracy, który także zaczyna wpływać na charakter i motyw inwestycji bezpośrednich.

4.2. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne

Od przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych bezpośrednio inwestycje zagraniczne w zasadniczej mierze determinują rozwój gospodarki ChRL. Uzasadnienia takiej tezy należy upatrywać w nadaniu kapitałowi zagranicznemu wiodącej roli w realizowanych i przewidywanych procesach modernizacji gospodarki oraz w zwiększaniu jej mocy produkcyjnych, kreowaniu zdolności eksportowych oraz podwyższaniu jej konkurencyjności.

Motywy współpracy z kapitałem zagranicznym wiążą się także z funkcjami, jakie na ogół spełnia on dla każdej gospodarki, a mianowicie: uła-

twia dostęp do rynków zbytu zagranicznego inwestora, sprzyja poprawie bilansu płatniczego, umożliwia substytucję importu oraz pobudza rozwój produkcji towarów konsumpcyjnych, sprzyjając tym samym utrzymywaniu równowagi rynkowej.

Motywy firm zagranicznych inwestujących na terytorium ChRL wiążą się natomiast głównie z łatwiejszym, w stosunku do tradycyjnych powiązań handlowych, dostępem do chłonnego rynku chińskiego, do chińskich surowców oraz stosunkowo taniej, a równocześnie zdyscyplinowanej siły roboczej. Aby jednak funkcjonować na tym rynku, inwestorzy zagraniczni muszą spełnić wiele wymogów, w tym szereg uciążliwych, narzuconych im przez chińską politykę przyciągania inwestycji zagranicznych. Istotnym elementem polityki Chin w stosunku do zagranicznych inwestycji bezpośrednich jest bowiem selektywność oraz kierowanie się określonymi preferencjami. Znajduje to głównie odzwierciedlenie w priorytetach gałęziowych i branżowych, jakości i nowoczesności wyrobów, w zakresie przyznawanej autonomii¹⁹ w dziedzinie płac i zatrudnienia, systemie podatkowym i transferze zysków, itp. W powyższych kwestiach obowiązują następujące cztery zasady: maszyny i urządzenia, technologie i zarządzanie powinny być na najwyższym poziomie światowym, tak aby umożliwić rozszerzanie asortymentu produkowanych wyrobów, zwiększanie rozmiarów i wartości produkcji oraz jej jakości, a także prowadzić do oszczędności materiałów i energii; inwestycje zagraniczne powinny być szybko rentujące się; powinny kreować eksport; powinny sprzyjać podwyższaniu kwalifikacji kadry inżynierjno-technicznej i kierowniczej.

Ta polityka ChRL wobec bezpośrednich inwestycji zagranicznych znalazła wyraz w ich wysokiej dynamice. Globalna wartość inwestycji zagranicznych ulokowanych w gospodarce ChRL w połowie lat dziewięćdziesiątych wynosiła około 150 mld dolarów, z czego 70% przypadało na inwestycje bezpośrednie. Ogólna liczba przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego wynosiła wówczas około 280 tys. W połowie lat dziewięćdziesiątych przypadało na nie około 15% produkcji przemysłowej i ponad 40% obrotów handlu zagranicznego ChRL. W samym 1997 roku napłynęło do gospodarki ChRL 45,28 mld dolarów w formie inwestycji bezpośrednich, czyli o 8,51 mld więcej niż w roku poprzednim.

Utrzymanie dotychczasowej wysokiej dynamiki napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do gospodarki ChRL stoi pod znakiem za-

¹⁹ Pomimo faktu, że przedsięwzięcia z udziałem kapitału zagranicznego cieszą się stosunkowo dużą autonomią, uważa się, że polityka prowadzona przez władze chińskie ma charakter restrykcyjny, często sprzeczny z zasadami GATT/WTO, o członkostwo którego Chiny zabiegają od 1986 roku. Utrudnia to negocjacje, jakie Chiny prowadzą obecnie z WTO.

pytania. W celu zapobieżenia spadkowej tendencji tego napływu w 1998 roku przewiduje się wprowadzenie dalszych zachęt w tym zakresie. Dotyczyć one będą obniżenia, a nawet zwolnień z opłat celnych i z tytułu podatku VAT w odniesieniu do importu nowoczesnych technologii. Sam napływ kapitału w formie inwestycji bezpośrednich może ulec obniżeniu, także ze względu na przywiązywanie coraz większej wagi do jakościowej strony tych inwestycji, a także jako następstwo kryzysu walutowo-finansowego w Azji Wschodniej.

5. Implikacje kryzysu azjatyckiego dla Chin

Chiny dotychczas uniknęły kryzysu jako jedyny kraj Wschodniej Azji, na co złożyło się szereg przesłanek zarówno ekonomicznych, jak i politycznych. Przede wszystkim zaś przyczyniły się do tego przestrzeganie zasady równowagi budżetowej oraz wyważona polityka w stosunku do kapitału zagranicznego. W tym drugim wypadku chodzi nie tylko o konsekwentnie prowadzoną selektywną politykę wspierania zagranicznych inwestycji bezpośrednich (warunkując m.in. ich napływ kreowaniem zdolności eksportowych), ale przede wszystkim o fakt, że dotychczas dostęp do chińskiego rynku dla inwestycji portfelowych jest bardzo ograniczony (m.in. chiński rynek tzw. akcji „A” jest zamknięty dla inwestorów zagranicznych), co tym samym znacznie zmniejsza ryzyko napływu kapitału spekulacyjnego, a w rezultacie niweluje znaczenie głównego źródła tego kryzysu. Ryzyko to zmniejsza również fakt, że juan jest nadal niewymierny w przypadku rachunków kapitałowych.

Z drugiej jednak strony, jak się wydaje, kryzys azjatycki rodzi poważne zagrożenia dla gospodarki ChRL. Wiążą się one przede wszystkim z możliwością spadku chińskiego eksportu, którego poważną część jest kierowana do krajów Azji Południowo-Wschodniej i Japonii. Dotyczyć to może w pierwszej kolejności chińskiego eksportu tekstyliów, obuwia, wyrobów odzieżowych, elektrycznego sprzętu gospodarstwa domowego itp., a następnie eksportu maszyn i urządzeń oraz surowców i materiałów do produkcji jako następstwa ewentualnego wyhamowania procesów inwestycyjnych w krajach objętych kryzysem. Spadek popytu w tych krajach już odbił się negatywnie na chińskim eksporcie np. cementu, w wyniku czego zbankrutowało kilka cementowni w prowincji Shandong. Jeżeli sprawdziłaby się hipoteza o spadkowej tendencji chińskiego eksportu przez najbliższe parę lat, to w warunkach wyhamowania napływu inwestycji bezpośrednich do gospodarki ChRL, należałoby się liczyć ze spadkiem importu. To z kolei wpłynęłoby negatywnie w krótkim okresie na

poziom rezerw dewizowych, a w dłuższym horyzoncie czasowym stanowiłoby źródło obniżenia tempa wzrostu PKB. W takiej sytuacji należałoby się liczyć z dewaluacją juana, co jednak nie rozwiąże mogących powstać problemów strukturalnych gospodarki ChRL, a ponadto mogłoby spowodować poważne perturbacje na rynkach światowych.

Powyższe następstwa kryzysu azjatyckiego prawdopodobnie byłyby niwelowane spadkiem cen surowców i materiałów do produkcji oraz wyrobów przemysłowych które Chiny importują z krajów Azji Pacyfiku. Oznacza to, że wcale nie musi dojść do pogorszenia *terms of trade* ChRL z krajami dotkniętymi kryzysem.

Oceniając wpływ kryzysu azjatyckiego na gospodarkę ChRL można wręcz sformułować hipotezę, że Chiny umocnią swoją pozycję na sąsiednich rynkach i że rola tych krajów może wzrosnąć w międzynarodowych stosunkach gospodarczych ChRL. Wskazuje na to chociażby fakt tworzenia przez Chiny przyczółków dla takiej strategii w postaci udzielanych kredytów (m.in. Tajlandii w wysokości 1 mld dolarów i podobnej wysokości Indonezji) oraz przejmowanie przedsiębiorstw w krajach dotkniętych kryzysem.

Wnioski

1. W XXI wieku proces otwierania gospodarki ChRL będzie warunkowany stałym podwyższaniem dynamiki obrotów oraz zmianami ich struktury rzeczowej i w pewnym stopniu także geograficznej, polegającej na wzroście udziału krajów Unii Europejskiej. Należy też przewidywać utrzymanie w imporcie wysokiego udziału krajów najbardziej zaawansowanych pod względem technologicznym. Stanowi to bowiem niezbędny warunek kontynuowania procesów modernizacyjnych i realizacji długofalowych celów rozwoju gospodarczego. Inwestycyjny charakter popytu importowego gospodarki ChRL wskazuje, że nie należy przewidywać istotniejszego wzrostu obrotów ChRL z krajami rozwijającymi się, z wyjątkiem grupy ASEAN. Sprzyjającym jednak czynnikiem dalszego zwiększania obrotów Polski z ChRL, podobnie jak i innych krajów w procesie transformacji, jest świadomie dokonywana przez kierownictwo chińskie dywersyfikacja geograficzna, aby nie popadać w nadmierną zależność od kilku partnerów.

2. Zmiany rzeczowej struktury obrotów prawdopodobnie będą polegać na dalszym wzroście importu inwestycyjnego (w tym głównie o charakterze modernizacyjnym) oraz wzroście eksportu gotowych wyrobów przemysłowych, w tym także w coraz większym stopniu wyrobów tech-

nologicznie intensywnych. Ten kierunek zmian struktury rzeczowej obrotów ChRL ma bowiem charakter długofalowy. Rodzi to potrzebę dostosowania struktury towarowej każdego eksportera na rynek chiński z jego popytem oraz struktury importu z tego rynku do jego możliwości eksportowych. W przypadku eksportu polskiego można stwierdzić, że jego struktura w połowie lat osiemdziesiątych odpowiadała wymogom rynku chińskiego (66,4% maszyn i urządzeń w 1985 roku). Obecnie struktura polskiego eksportu nie odpowiada tym wymogom, bowiem największą pozycję w nim stanowią pozostałości i odpady przemysłu spożywczego oraz pasze.

Inaczej jednak przedstawiała się wówczas sytuacja w zakresie importu z ChRL. Udział maszyn i urządzeń stanowił około 2% w 1985 roku, podobnie zresztą kształtował się ten udział w latach 1986-90. Podobna sytuacja istnieje obecnie. Ten niski udział maszyn i urządzeń w naszym imporcie z ChRL nie odpowiada zakładanym dalszym zmianom eksportu ChRL. Może to stanowić czynnik hamujący dalszy wzrost obrotów Polski z Chinami, pragnącymi oprzeć swój eksport w większym stopniu na towarach inwestycyjnych, zwłaszcza, że z drugiej strony należy oczekiwać tworzenia ograniczeń w dostępie do polskiego rynku dla różnego rodzaju wyrobów przemysłu lekkiego, często charakteryzujących się niską jakością.

3. Ogólnie jednak można stwierdzić, że istnieją dalsze możliwości zwiększania obrotów z ChRL. Sprzyja temu także przywiązywanie przez ChRL dużej wagi do tej współpracy z punktu widzenia zaopatrywania jej gospodarki w niektóre technologie, maszyny i urządzenia — zwłaszcza produkowane na zachodnich licencjach. W grę wchodzi także szereg surowców, zwłaszcza chemicznych. Strona chińska jest otwarta na różnego rodzaju nowe formy współpracy, w tym także na bazie inwestycji bezpośrednich, leasingu, koprodukcji oraz kooperacji trójstronnej. Wielokrotne deklaracje chińskiego kierownictwa o przywiązywanej wadze do współpracy gospodarczej z Polską są nie tylko gestem politycznym, ale konkretną ofertą rozwiązywania takiej współpracy.

4. Miejsce Polski na rynku ChRL, niezależnie od konieczności sprostanienia wymogom rynku w zakresie jakości i nowoczesności oraz skali i terminowości dostaw, będzie także determinowane naszym udziałem w różnych formach współpracy produkcyjnej, w tym zwłaszcza rozwijanej w formie inwestycji bezpośrednich. Istnieje w związku z tym potrzeba zachęcania polskich przedsiębiorców do badania możliwości takiej współpracy.

W swej długofalowej koncepcji współpracy z kapitałem zagranicznym Chiny nie ograniczają swoich zainteresowań jedynie do krajów kapitalistycznych wysoko rozwiniętych. Są one także zainteresowane podejmowaniem takiej współpracy z krajami rozwijającymi się oraz krajami Europy

Środkowej i Wschodniej. W przypadku tych ostatnich współpraca produkcyjna może dotyczyć uruchamiania nowych, dodatkowych mocy wytwórczych, jak również modernizacji istniejącego aparatu wytwórczego. Jeśli chodzi o Polskę, to obok tradycyjnych dostaw handlowych, w tym także barterowych, strona chińska od połowy lat osiemdziesiątych jest gotowa do podejmowania współpracy na bazie joint ventures (zarówno udziałowych, jak i kontraktowych). W grę wchodzi także współpraca obejmująca transfer z Polski maszyn i urządzeń na zasadzie samospłaty, współudział w zarządzaniu przedsiębiorstwem, doradztwo, szkolenie i doskonalenie załogi w zamian za dostawy zwrotne z uruchamianych zakładów oraz wspólny eksport na rynki trzecie. Sprzyjają temu z jednej strony możliwości ofertowe polskich przedsiębiorstw, a z drugiej strony, urozmaicona struktura popytu inwestycyjnego gospodarki ChRL, dopuszczająca możliwość podjęcia współpracy produkcyjnej w różnych branżach oraz z partnerami nie koniecznie reprezentującymi najwyższy poziom światowy w danej dziedzinie.

Szczególne możliwości podjęcia takiej współpracy można upatrywać w ramach technologii zakupionych przez Polskę na Zachodzie w latach siedemdziesiątych i rozwiniętych w latach osiemdziesiątych. Stanowiłyby to ważny czynnik aktywizacji naszego eksportu do ChRL. Z drugiej strony sprzyjałoby uzyskaniu — na zasadzie wzajemności — technologii zachodnich, importowanych przez ChRL. Taki kierunek współpracy rodzi jednak potrzebę podjęcia trójstronnej współpracy produkcyjnej (z wyłączeniem firm zachodnich — dostawców technologii). Chodzi tutaj m.in. o wprowadzenie tą drogą innowacji do wcześniej zakupionych przez Polskę (czy Chiny) technologii.

5. Zachodzące zmiany w planowaniu i zarządzaniu w ChRL stwarzają także możliwości podjęcia różnych form współpracy produkcyjnej przez małe i średnie polskie przedsiębiorstwa z odpowiednimi chińskimi partnerami, niezależnie od wymiany handlowej.

6. Polskie przedsiębiorstwa mają także możliwość podjęcia współpracy produkcyjnej w specjalnych strefach ekonomicznych i otwartych miastach. Szczególnie interesującą pod tym względem może być strefa Xiamen. Składa się na to zarówno profil przemysłowy tej strefy, jak również jej położenie geograficzne.

7. Obok form współpracy produkcyjnej o charakterze bilateralnym strona chińska, jak się wydaje, jest gotowa podejmować współpracę w układzie trójstronnym, angażującym firmy zachodnie lub z krajów rozwijających się. Podjęcie takiej współpracy mogłoby stanowić pozytywny czynnik wspólnego wchodzenia polskich i chińskich przedsiębiorstw na rynki trzecie.

8. W podejmowaniu nowych inicjatyw na rzecz rozwoju współpracy z Chinami, oprócz przedsięwzięć na bazie działań dwustronnych, warto szerzej wykorzystać możliwości, jakie niesie współdziałanie w ramach przedsięwzięć wielostronnych, np. przy udziale UNIDO, UNDP czy Banku Światowego (UNIDO ma dobre rozeznanie chińskiego rynku oraz bogate doświadczenia w organizowaniu na nim współpracy inwestycyjno-produkcyjnej. Wiąże się to ze świadomym działaniem chińskich polityków, aby w wybranych prowincjach, m.in. w Fujianie, podejmować współpracę produkcyjną pod auspicjami organizacji międzynarodowych — zwłaszcza UNIDO).

Ze względu na wzrastające znaczenie gospodarki ChRL w gospodarce światowej oraz rysujący się wzrost naszego zainteresowania tym rynkiem, istnieje potrzeba prowadzenia kompleksowej analizy zjawisk zachodzących w tej gospodarce. Wyłania się w związku z tym potrzeba zachęcania środowisk akademickich i instytutów naukowo-badawczych do szerszego podejmowania tej problematyki zarówno w celach poznawczych, jak również formułowania elementów zagranicznej polityki ekonomicznej Polski.

